

Život Němců v ČSSR v 50. a 60. letech

Únik z krize identity

Totalita si nepřála a nepřipouštěla žádnou formu německé identity. Už od roku 1949 začala intenzivní integrace německého obyvatelstva do společenského života.

Teprve v padesátých letech 20. století vzniklé národní výbory pod místní samosprávou měly být Němcům nápomocny při řešení otázek vzdělávání v mateřském jazyce, návštěv příbuzných v obou německých státech a při pořádání vlastních kulturních akcí. Některé podniky pořádaly pro své zaměstnance kurzy českého jazyka.

Německé skupiny se začaly organizovat pod Svazem československo-sovětského přátelství. Ve svém volném čase pomáhaly například s přípravou mírových oslav na Jablonecku. Program při těchto oslavách byl v němčině a pozvánky na něj se šířily po všech obcích v okolí. „Očekáváme, že naši němečtí pracující se mírové oslavy zúčastní,“ psaly tehdy noviny německé menšiny Aufbau und Frieden (Výstavba a mír).



Frekventanti kurzu českého jazyka z roku 1963
Teilnehmer an einem Tschechischkurs 1963

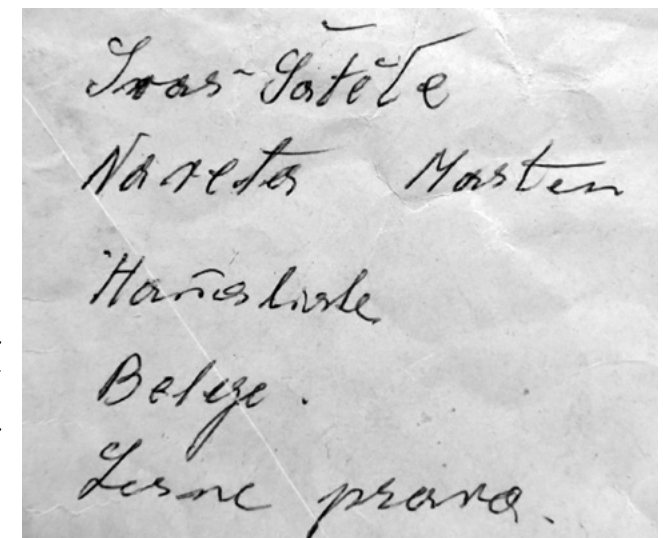
Leben der Deutschen in der ČSSR in den 50-er und 60-er Jahren

Flucht aus der Identitätskrise

Die deutsche Identität war während der Totalität weder erwünscht noch erlaubt. Mit dem Jahre 1949 setzte die intensive Integration der deutschsprachigen Einwohner in das Gesellschaftsleben ein.

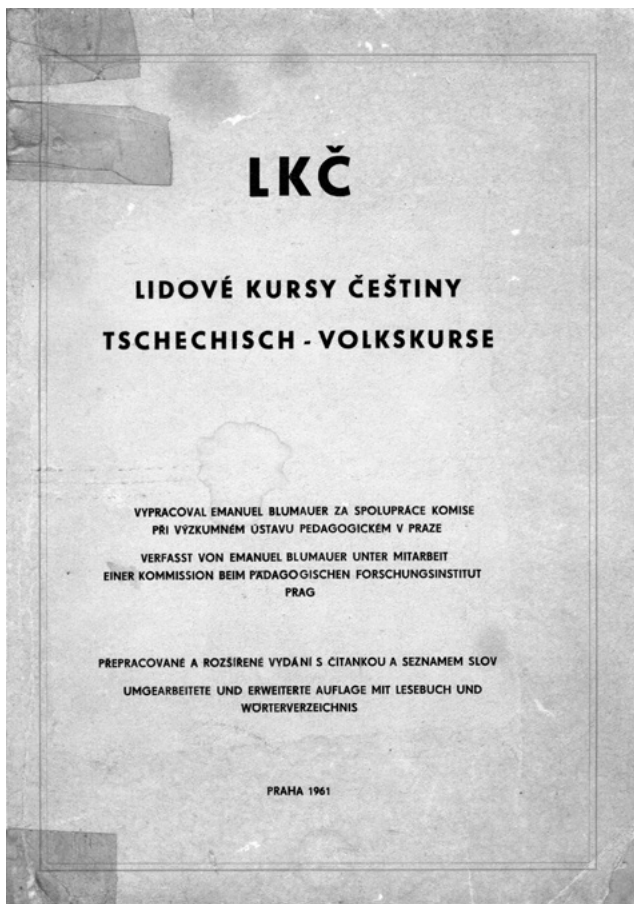
Erst die in den 50-er Jahren gegründeten sogenannten Nationalen Komitees bei den Ortsverwaltungen sollten der Minderheit in Fragen zur Bildung in ihrer Muttersprache, zu Besuchen der Verwandten in beiden deutschen Staaten oder bei der Organisation von Kulturveranstaltungen behilflich sein. Manche Betriebe veranstalteten für ihre Angestellten Sprachkurse in der tschechischen Sprache.

Deutsche Gruppen wurden auch unter dem SČSP (Verband der tschechoslowakischen-sowjetischen Freundschaft) oder in der Gewerkschaft organisiert. In freiwilligen Brigadenstunden halfen auch die deutschen Sowjetfreunde und -freundinnen aktiv, z. B. bei der Vorbereitung eines Friedensfestes in Gablonz (Jablonec nad Nisou). Das Programm in deutscher Sprache wurde damals in allen Gemeinden verbreitet. „Wir erwarten, dass unsere deutschen Werkstätigen alle am Friedensfest teilnehmen,“ schrieb damals die Zeitung der Minderheit Aufbau und Frieden.



Ještě v šedesátých letech mnoho Němců neumělo česky. Například Svas-Šatěle znamená Svaz československo-sovětského přátelství.

Noch in den 60-er Jahren konnten viele Deutsche kein Tschechisch. Wie hier Svas-Šatěle heißt Svaz československo-sovětského přátelství (Verband der tschechoslowakisch-sowjetischen Freundschaft).



Učebnice češtiny pro Němce,
používaná v rámci Lidových
kurzů češtiny

*Lehrbuch für Teilnehmer der
Tschechisch-Volkskurse*

Podle údajů odborových svazů působilo v letech 1954–1955 pod tzv. závodními kluby 24 významných německých kulturních skupin. Pět z nich bylo na Liberecku.

Tam se Němci setkávali v turistickém kroužku manželů Hellerových. Německý divadelní soubor působil i pod závodním klubem sklářů v Jablonci nad Nisou. Hrál nejčastěji v domovském divadle v Jablonci, které tehdy neslo název Divadlo Julia Fučíka. „Jablonečtí ochotníci hostovali ale i v Horním Tanvaldu nebo Varnsdorfu,“ vzpomíná Ingeborg Hatschbach.

Ještě v padesátých letech mohli rodiče přihlásit své děti na základních školách do speciálních kurzů němčiny, kde se jejich mateřština vyučovala několik hodin. Chyběli ale kvalifikovaní učitelé a učební pomůcky. Docházka do nich byla dobrovolná a věnovaly se jí jen školy, do nichž chodilo více než deset německých dětí. Ve školním roce 1956/1957 bylo v celé zemi pouze 258 takových kurzů, které navštěvovalo 4 416 dětí. Zájem o výuku němčiny však slábl, a od roku 1958 žádná systematická podpora výuky němčiny neexistovala.



Frekventanti kurzu českého jazyka z roku 1963
Teilnehmer an einem Tschechischkurs 1963

Laut Angaben der Gewerkschaftsverbände betätigten sich in den Jahren 1954 und 1955 in Betriebsklubs 24 bedeutendere deutsche Kulturgruppen. Davon befanden sich fünf in der Umgebung von Reichenberg. Die Deutschen trafen sich dort auch im Wanderzirkel des Ehepaars Heller. Ein deutsches Schauspielensemble war im Betriebsklub der Glasarbeiter Jablonex tätig. Es spielte meist im heimischen Stadttheater in Gablonz, das damals nach Julius Fučík benannt war. „Die Gablonzer Laienspielgruppe gastierte mit diesem Stück auch in Horní Tanvald (Ober Tannwald) oder in Varnsdorf (Warnsdorf),“ erinnert sich Ingeborg Hatschbach.

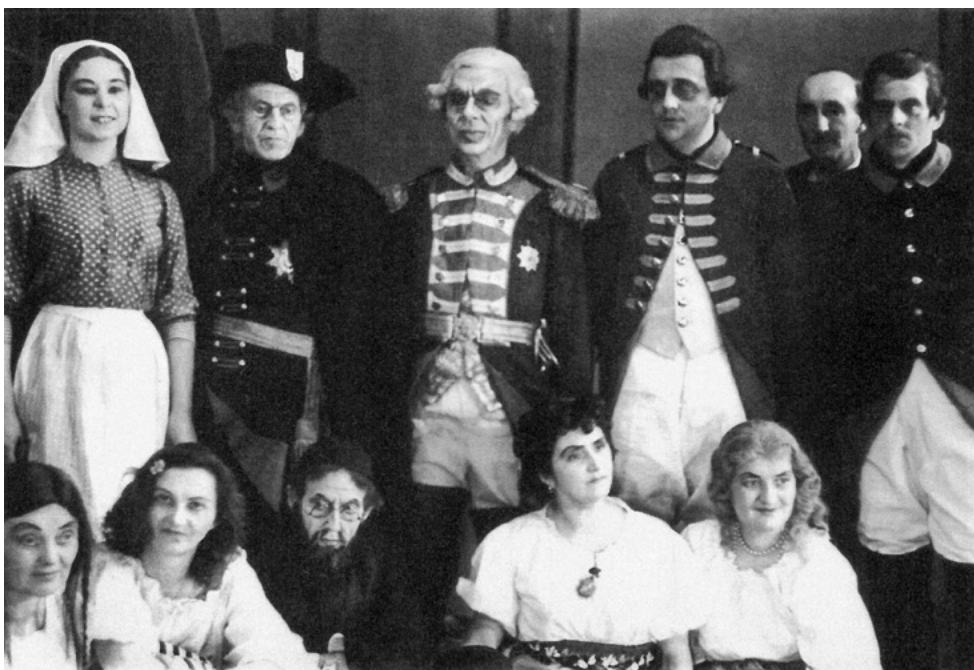
Noch in den 50-er Jahren konnten die Eltern ihre Kinder an den Grundschulen zu speziellen Deutschkursen anmelden, wo sie ein paar Stunden ihre Muttersprache lernten. Es fehlten aber qualifizierte Lehrer und Lehrmittel. Die Teilnahme am Deutschunterricht war freiwillig und wurde nur von Schulen angeboten, die mindestens zehn deutsche Kinder hatten. Im Schuljahr 1956/57 gab es im ganzen Land 258 solche Kurse, die von 4 416 Kindern besucht wurden. Das Interesse am Deutschunterricht nahm deutlich ab, und seit 1958 gab es keine reguläre Unterstützung mehr für ihn.

Profesionální putovní divadlo

Pozitivní vliv na kulturní život německé menšiny mělo profesionální Pražské německé putovní divadlo. Umělecké uskupení Friedricha Schillera vzniklo v roce 1954 pod pražským Vesnickým divadlem. Tento soubor zkoušel v pražském Hloubětíně a vystupoval sedm sezón. Během nich sehrál celkem 741 představení s průměrnou návštěvností 218 osob. První vystoupení, jímž zahájili němečtí divadelníci svou činnost, se uskutečnilo v Sokolově premiérou hry Friedricha Schillera *Úklady a láska*. Sbor nastudoval ještě několik dalších klasických her, ve svém repertoáru však měl i různé veselohry a dobově aktuální představení.

„Od premiéry 29. října 1954 jsme během čtyř turné odehráli v Čechách a na Moravě 67 představení hry *Úklady a láska*, a to před 21 382 diváky. Hráli jsme ve velkých divadlech před 900 lidmi, jindy na malých vesnických jevištích, kde jsme kvůli nedostatku místa nemohli ani postavit všechny kulisy, a jen před 60 diváky. Hráli jsme v nevytápěných sálech a mrzli v ledových šatnách,“ popisoval člen souboru Hugo Kaminsky.

Divadelní představení byla hojně navštěvována a těšila se značné oblibě, již na konci padesátých let 20. století se však soubor začal potýkat s organizačními a personálními problémy souvisejícími s odchodem některých členů, kteří se odstěhovali do NDR. A především pak s absencí nové generace, jež nebyla ochotná v činnosti pokračovat.



Professionelle Wanderbühne

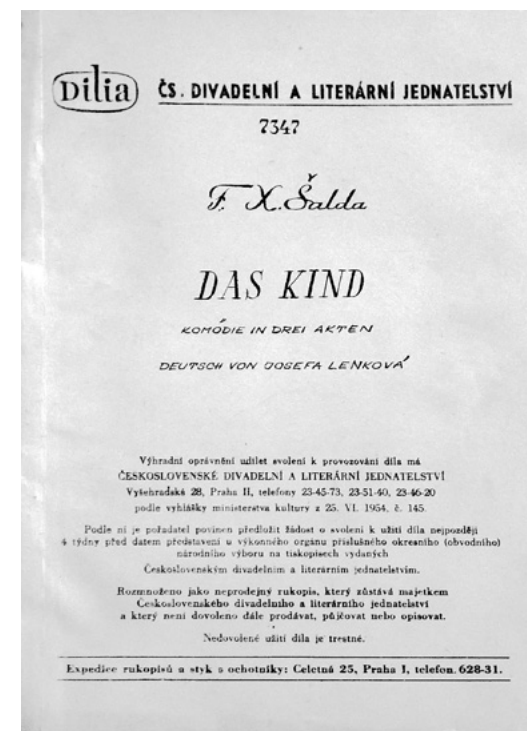
Eine positive Rolle im kulturellen Leben der deutschen Minderheit spielte die professionelle Prager Deutsche Wanderbühne (Pražské německé putovní divadlo). Die Künstlergruppe Friedrich Schiller entstand 1954 unter dem Prager Dorftheater (Vesnické divadlo). Geprobt wurde in dem Prager Schösschen in Hloubětín, gespielt wurde überall. In sieben Saisons brachte es 741 Vorstellungen zur Aufführung. Die durchschnittliche Besucherzahl lag bei 218 Personen.

„Seit der Premiere am 29. Oktober 1954 spielten wir auf vier Tourneen durch Böhmen und Mähren siebenundsechzigmal *Kabale und Liebe* vor 21 382 begeisterten Zuschauern. Wir spielten in großen Theatern vor 900 Menschen und manchmal wieder auf kleinen Dorfbühnen, wo wir wegen Raummangel nicht einmal unsere Kulissen aufstellen konnten, vor nur 60 Zuschauern. Wir spielten in unbeheizten Sälen, froren in eiskalten Garderoben,“ berichtete damals in dem Aufbau und Frieden, der Tageszeitung der Deutschen, das Mitglied des Ensembles Hugo Kaminsky.

Ende der 50-er Jahre begannen nicht nur organisatorische, sondern auch personelle Probleme. Einige Schauspieler gingen in die Rente, andere zogen in die DDR. Die jüngere Generation, die schon stark assimiliert war, engagierte sich nicht mehr.

Titulní strana německého
překladu divadelní hry F. X.
Šaldy *Dítě*

*Titelseite der deutschen
Fassung des Theaterstückes
Das Kind von F. X. Šalda*



Německá média v proměnách času

Československo se kvůli velkému podílu německy mluvících obyvatel již za první republiky pyšnilo širokým spektrem německých médií. Kromě četných regionálních listů vycházely i renomované noviny Bohemia nebo Prager Tagblatt (Pražský deník). Toto období skončilo v roce 1939.

Po druhé světové válce už neměli Němci, kteří zde zůstali, na vlastní tisk nárok. Teprve v září 1951 se z podnětu komunistické moci německý tisk znovu objevil pod názvem Aufbau und Frieden (Výstavba a mír). Byly to noviny s podtitulem Týdeník německých pracujících v Československu. Periodikum se začlenilo pod Ústřední radu odborů a tisklo ho vydavatelství Práce. Jednalo se o propagandistický plátek komunistické strany, jehož cílem bylo implementovat mezi německou menšinu komunistickou ideologii.

Prvním šéfredaktorem byl Kurt Babel, věrný komunista. Také další členové redakce byli známí svou politickou angažovaností. Od roku 1952 měl list deset stran a od roku 1953 vycházel dvakrát týdně. Od dubna 1958 dokonce třikrát



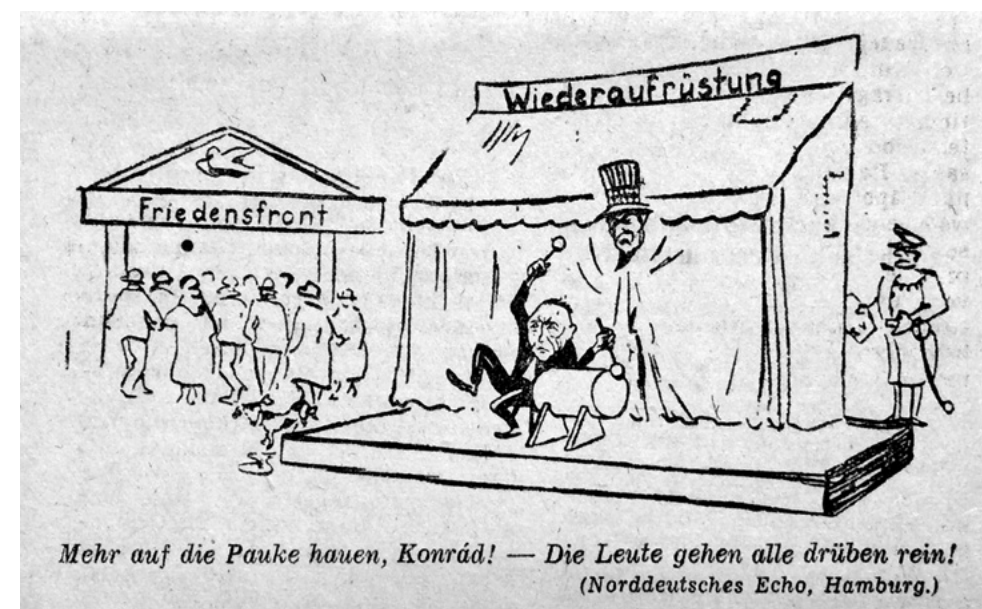
Korektorka a sazeč při práci na novinách Aufbau und Frieden
Die Korrektorin und Setzer bei der Arbeit an der Zeitung Aufbau und Frieden

Deutsche Medien im Zeitwandel

Eine breite deutschsprachige Presselandschaft hatte die Tschechoslowakische Republik wegen eines großen deutschen Bevölkerungsteils schon während der ersten Republik. Außer zahlreicher Regionalblättern wurden renommierte Zeitungen wie die Bohemia oder das Prager Tagblatt herausgegeben. Diese Phase endeten mit 1939.

Nach dem Zweiten Weltkrieg hatten die Verbliebenen nicht mehr das Recht, eine eigene Presse zu unterhalten. Erst im September 1951 erschien, diesmal auf Bestreben der kommunistischen Macht, die deutschsprachige Zeitung – „Aufbau und Frieden“. Sie trug den Untertitel Wochenblatt der deutschen Werktätigen in der Tschechoslowakei. Sie wurde vom Zentralrat der Gewerkschaften publiziert und im Verlag Práce herausgegeben. Es war ein Propagandablatt der kommunistischen Partei. Ihr Ziel war, die kommunistischen Gedanken in der deutschen Minderheit zu implementieren. Der erste Chefredakteur war Kurt Babel, ein linientreuer Kommunist. Auch andere Mitglieder des Redaktionsrates waren durch ihr politisches Engagement bekannt. Seit 1952 hatte das Blatt zehn Seiten, und ab 1953 wurde es zweimal wöchentlich herausgegeben. Seit April 1958 sogar dreimal in der Auflage von 15 000 Stück. Die verbliebenen Deutschen machten es sich zur Pflicht, neue Leser anzuwerben.

Im Jahr 1966 wurde die Aufbau und Frieden in Volkszeitung umbenannt. Die Volkszeitung war aber wieder nur ein Wochenblatt. In Liberec (Reichenberg),



Dobová politická satira z novin Aufbau und Frieden
Seinerzeitige politische Karikatur aus der Zeitung Aufbau und Frieden

v týdnu v nákladu 15 000 kusů. Němci v ČSR si tehdy vzali za svou povinnost získávat nové čtenáře.

V roce 1966 se Aufbau und Frieden přejmenoval na Volkszeitung (Lidové noviny). Znovu šlo o týdeník. V Liberci, Ústí nad Labem a v Karlových Varech otevřela redakce pobočky s jedním redaktorem.

V předzvěsti pražského jara se začaly vylepšovat kulturní rubriky listu. Začaly se tam objevovat stati z německé historie a z německé kultury. K přispěvatelům patřily osobnosti jako Leo Brod, Lenka Reiner nebo Pavel Eckstein. To vzbudilo zájem o list na Západě i v NDR. Během roku 1968 se redakce postavila na stranu reformátorů komunistické strany. Od března 1968 změnila noviny název na Prager Volkszeitung. Označení Volkszeitung bylo totiž příliš obecné a lidé si noviny pletli s německými nebo rakouskými periodiky, což nebylo vítané.

Během totality byly noviny pod přísnou politickou kontrolou, ostatně jako další tehdejší média.

Aufbau UND FRIEDEN

PRAGER VOLKSZEITUNG

Loga novin českých Němců Aufbau und Frieden a Prager Volkszeitung
Aufbau und Frieden sowie Prager Volkszeitung, Logos der Zeitungen für die Deutschen in Tschechien



Titulní strana novin Prager Volkszeitung z doby Pražského jara
Titelseite von Prager Volkszeitung aus der Zeit des Prager Frühlings

Ústí nad Labem (Aussig an den Elbe) und Karlovy Vary (Karlsbad) wurden aber Zweigstellen gegründet, die mit einem Journalisten besetzt waren.

Im Vorfeld des Prager Frühlings wurde vor allem der kulturelle Bereich des Blattes immer besser. Es erschienen auch Rückblicke auf die deutschsprachige Vergangenheit des Landes und auf die deutschsprachige Kultur. Unter den Autoren tauchen wichtige Kulturpersönlichkeiten auf – z. B. Leo Brod, Lenka Reiner oder Pavel Eckstein. Das weckte auch im Westen und der DDR Interesse an dem Blatt. Während der Ereignisse 1968 stellte sich die Redaktion auf die Seite der Reformer in der kommunistischen Partei.

Im März 1968 wurde das Blatt in Prager Volkszeitung umbenannt, weil der Titel Volkszeitung zu allgemein war. Die Zeitung wurde auch mit anderen Periodika in Deutschland oder Österreich verwechselt, und das war nicht erwünscht. Während der späteren Totalität wurde die Zeitung, eben wie alle anderen Medien damals, streng politisch kontrolliert.



Nabídka jazykových kurzů pro
jablonecké Němce v novinách
Aufbau und Frieden
Sprachkursangebote für Gablonzer
Deutsche, Aufbau und Frieden